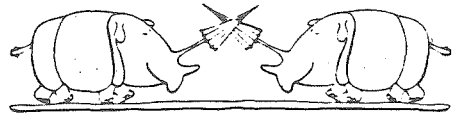

Turha joukko

Ja minä käänsin sydämeni tutkimaan viisautta ja tietoa, mielettömyyttä ja tyhmyyttä, ja minä tulin tietämään, että sekin oli tuulen tavoittelemista. - Saarnaaja, 1:17.

keskustelua

1. Hemánus K. Pietilälle maaliskuussa 1982: "Nyt sitten viittaa ja vetoankin Niiniluotoon (1982)." (Seitsemän erää journalismista, 253. Kyseinen Niiniluoto on katsaus 'Realismi vs. praksismi', Tiede & Edistys 2/1982,139-51.) Vastauksessani totesin Hemánuksen vaihtaneen järeisiin aseisiin (jos kohta enemmän kuin Niiniluodon filosofiaa tarkoitin järeydellä hänen asemaansa "maan filosofian ykkösprofessorina"). Mutta jos Hemánuksen aseistus oli järeää, K. "Pietilän massiivisen vastaiskun aheet kuuluvat superraskaaseen sarjaan: Hitlerin varusteluministeri Albert Speer ja atomipommin isä J. Robert Oppenheimer" (Niiniluoto Tiedotustutkimuksessa 4/1983,64).

Niiniluoto on osaksi oikeassa. Hemánus/K. Pietilä -keskustelussa minä otin esille Speerin tapauksen, mutta en Oppenheimerin, joka oli Hemánuksen valinta. Halutessani valaista Hemánuksen esille ottamaa Oppenheimer-tapausta omalta kannaltani koetin tuoda esille eräitä samanlaisuuksia Oppenheimerin ja Speerin toiminnassa ja kohtaloissa (Niiniluotokin puhuu miesten "samantapaisesta urakehityksestä", s. 65.) Tarkoitukseni oli tietysti päivän selvä: kun Oppenheimer on Hemánukselle **rationaalinen järjenkäyttäj**ä ennen vertaisiaan (SEJ, 231), jopa esimerkillinen intellektuaalihahmo (s. 374), halusin asettaa Hemánuksen ihanteen vähintään ongelmalliseksi rinnastamalla Oppenheimerin ja Speerin. - Tämän argumentoinnin osana Hemánus sitten "viittaa ja vetoankin" Niiniluotoon.

2. Hemánus luonnehtii Oppenheimerin toimintaa "rationaaliseksi järjenkäytöksi" ja pitää miestä "tiedemiehenä" tämän molemmissa rooleissa atomiaseen kehittäjänä ja sen myöhempänä vastustajana: "Ei hän jälkimmäisessä roolissaan ollut

yhtään sen vähempää tiedemies kuin edellisessä..." (SEJ, 231.)

Minä puolestani katsoin, että Oppenheimerin toiminta muistutti likeisesti Speerin toimintaa (Steniuksen Rakas minä -kirjan kautta tarkasteltuna) ja että opimme tästä vertailusta enemmän kuin siitä pitämyksestä, että Oppenheimerin toiminta oli yksinkertaisesti rationaalista järjenkäyttöä ja tiedettä. Näemme näet, että Oppenheimer ja Speer olivat ennen kaikkea **organisaattoreita** (SEJ, 310), että kysymyksessä voi olla oma toiminnan tapansa ja että tiedettäkin kannattaa usein katsoa tästä organisoinnin näkökulmasta. En ole pitänyt Speerin osaltaan organisoimaa Euroopan hävitystä enkä - toisin kuin Hemánus - Oppenheimerin osaltaan organisoimaa atomihävitystä tieteenä. En katso syyllistyneeni sellaiseen "tieteenvastaiseen propagandaan", josta Niiniluoto minua syyttää (s. 66). Jo Perry Masonista tiedämme, että vakuuttavin todistelu oikeusistuimessa on oikean syyllisen paljastaminen: Hemánushan se on vikapää Niiniluodon osoittamaan väärinkäytökseen, joka loukkaa ilmeistä: "Speerin ja Oppenheimerin organisatorinen toiminta ei ollut tiedettä sanan missään järkevässä mielessä." (Niiniluoto, 66.)

Miten Niiniluoto itse liittyy kuvioon? Hän on Hemánukselle rationaalisen järjenkäytön (so. oppenheimerilaisen toimintatavan) filosofi ja metodologi, minkä jälkimmäinen juhlallisesti tunnustaa: "minusta (eräiden) Niiniluodon lauseiden sekä arvo että oikeellisuus ovat sellaisella fundamentaalisisella tavalla kiistattomia, että niiden lauseiden hyväksymiseen, niiden kuvastamaan tapaan suhtautua **tosiasioihin** perustuu rationaalinen ajattelu - rationaalinen, ja lopulta tieteellinen." (SEJ, 236.) Ei tee mieleni kistää Hemánuksen Niiniluoto-arviota. Siinä joka tapuksessa on vastaus Niiniluodon kysymyksiin: "Mikä ihmeen yhteys minun 'todellisuuskonseptiollani' on Speerin ja Oppenheimerin toimintaan

'tuhon ja hävityksen huippuorganisaattoreina'? Vai väittääkö K. Pietilä vakavissaan, että tällainen yhteys on olemassa?" (Niiniluoto, 65.)

(a) Enhän minä, mutta kun se Hemánus... Yhteys ei ollut (alunperin Oppenheimerin osalta) minun keksintöäni, vaan Hemánuksen. (b) Yhteys on (Hemánuksen mukaan) seuraava: Niiniluodon "tapaan suhtautua tosiasioihin perustuu rationaalinen ajattelu - rationaalinen, ja lopulta tieteellinen", so. oppenheimerilainen toimintatapa. (c) Minun lisäesimerkkini samasta toimintatavasta oli (Steniuksen tulkitsema) Albert Speer. (d) Tarkastelin omalta kannaltani tätä toiminnan tapaa yhteiskunnallisena toimintana *sui generis*, ja nojautumalla Hemánuksen Niiniluoto-arvion ilmaisuihin ("...perustuu ratio-

naalinen ajattelu...") sain tulemaksi Niiniluotoa narkästyttäneen "Niiniluodon konseptio on filosofinen *perustelu* Speerin ja Oppenheimerin organisointitoiminnalle" (SEJ, 310) - siis yhteiskunnalliselle toiminnalle tiettyä yleistä tyyppiä.

3. Lähtökohtani oli *Hemánuksen esittämä* looginen Oppenheimer-Niiniluoto-yhteys (jota lavensin Speerillä). Houkutus oli aivan liian suuri: kiitin tilaisuudesta ja löysin helposti Niiniluodolta argumentteja, jotka näyttivät perustelevan Oppenheimer-Speer -tyyppisen toimintatavan rationaalisuutta ikään kuin sisältä päin. Puheenvuorossaan Niiniluoto näkee vaivaa neutralisoidakseen Hemánuksen antaman kuolonsuudelman: osoitatakseen perusteettomaksi Oppenheimer-

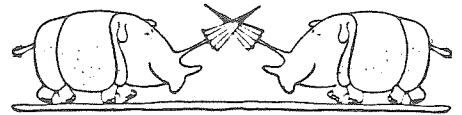
Speer-Niiniluoto -kytkennän.

Mutta samat, liian houkuttelevat argumentit ovat jäljellä! Silmätkäämme Niiniluodon kaksoismääräytyneisyysteoriaa yhteiskunnasta: "Sosiaalisilla tosiasioilla on kausaalista voimaa yksilöihin nähden; niistä ja niiden lainomaisista yhteyksistä voi esittää objektiivisesti tosia tai epätosia väitteitä. Tästä ei kuitenkaan seuraa mitään sosiaalista determinismistä: sosiaaliset faktat (esim. voimassa oleva laki, muotivirtaukset) eivät 'pakota' meitä millään kausaalisella **välttämättömyydellä**, ja ne luovat meille myös edellytyksiä tai **vapauksia** itsemme toteuttamiseen. ... (Ihmisten luomanakin sosiaalinen todellisuus on 'todellista' eikä vain 'objektiivista näennäisyyttä' (niin kuin K. Pietilä erheellisesti ajattelee))." (Niiniluoto, 67.)

Nämä ajatukset ovat elementtejä myös "suunnittelun toimintateoriassa": niiniluotolaisittain perusteltu yhteiskuntaoppi on "myös (yhteiskunnan) rationaalista suunnittelua, jonka puitteissa voidaan esittää perusteltuja ehdollisia muutosehdotuksia", jollaisesta lainopillinen esimerkki on "Jos haluamme lisätä kansalaisten oikeusturvaa niissä ja niissä asioissa, meidän on muutettava lakia näissä ja näissä suhteissa" (s. 68). Niiniluodon mukaan "myös tällaiset jos-niin-lausunnot ovat tosia tai epätosia".

Ei ole vaikea kuvitella Oppenheimerin ja Speerin noudattaneen (ja nykyisten oppenheimerien ja speerien noudattavan) toiminnassaan samaa jos-niin -heuristiikkaa. Millaista tämä toiminta oikeastaan on? "Speerin toimintaan Hitlerin persoonan taikapiirissä liittyy äärimmilleen viety teknokraatin arvosokeus: välineenä olemisen muiden asettamille päämääriille, silmien ummistaminen ilmeisiltä vääryyksiltä, moraalisten ratkaisujen ulkopuolelle asettuminen (s.65).

Entä millaisen position jos-niin -heuristiikka tarjoaa? (a) Jos-ehdon ilmaisevan arvostuksen perusta on se 'auditorio', joka sitä kannattaa - vaikkapa "Hitlerin persoonan taikapiiri". (b) Johtopäätösoosan ilmaisema kehutus sitoo toimijaa, jos 'auditorio' sitoo häntä tavalla tai toisella (esim. taikavoimallaan). Toimijalle itselleen jää kehotuksen **tekninen toteuttaminen**, siis organisatorinen tehtävä. Jos-niin -heuristiikka näyttäisi rakentavan juuri sellaisen toimintatilanteen

keskustelua

ja -tavan, jota Niiniluoto piti Speerille ominaisena. Ja joka tapauksessa jos-niin-toimintateoria vaikenee (ainakin Niiniluodon puheenvuorossaan esittämässä ääriivivamuodossa) niistä ehdoista, joiden vallitessa "äärimmilleen viety teknokraatin arvosokeus" vältettäisiin.

4. Millä ehdoilla sitten vältettäisiinkin arvosokeus? Mitä mahdollisuuksia journalismissa ja joukkotiedotuksessa on? - Stenius (s. 110) muotoilee ongelmamme: "Tässä järjestelmässä valtahierarkian huipulla oleville ihmisille nimittäin yleensä jäävät jäljelle vain heidän omat viitekehyksensä ja näkökulmansa..." Siinä meillä on arvosokeus. Ikään kuin Niiniluodon varalta Stenius on jatkanut: "Mutta siinä, ...kuinka suuressa määrin peilialien hallitsijat saavat unohtaa todellisuuden koko olemuksen, ei ole kysymys moraalista vaan yhteiskunnan organisaatiosta."

Olen pyrkinyt tarkastelemaan journalismia ja joukkotiedotusta yhteiskunnan organisaation näkökulmasta, yhteiskunnallisena suhteena. Myös journalismissa näet ratkaistaan, "kuinka suuressa määrin peilialien hallitsijat saavat unohtaa todellisuuden koko olemuksen". Syystä tai toisesta Niiniluoto on halunnut tämän diskurssin vaikenevan.

Niiniluoto puhuu durkheimiläisittäin sosiaalisista faktoisista: voimassa oleva laki, muoti, käypä raha jne. Niillä on kausaalista voimaa niihin nähden ("ihmiset voivat sosiaalisen toimintansa kautta uusintaa, muuttaa tai rikastaa... sosiaalista todellisuutta", Niiniluoto s. 67). Mutta missä ovat ihmisten väliset **sosiaaliset suhteet**? Sosiaaliset suhteet ovat saaneet instituutioiden esineellisen muodon (laki on laki ja raha raja eikä ihmisten kanssakäymisen muoto). Tällöin emme sosiaalisesta puhuessamme puhu ihmisten välisistä suhteista, vaan esineiden ominaisuuksista.

Sanomalehti on Niiniluodolle samainen maailma 3:n objekti, yhteiskunnallinen

instituutio. Sanomalehti on sosiaalinen fakta, esine; sillä on monenlaisia ominaisuuksia, se voi olla vaikkapa objektiivinen tai epäobjektiivinen.

Olen halunnut katsoa sanomalehteä toisesta näkökulmasta - yhteiskunnallisena suhteena (tämä on marxismin opetusminulle). Sanomalehti on toki instituutio, itsenäistyneiden sosiaalisten sääntöjen kimppu, mutta sellaisenakin se on yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen muoto. Yksinkertaisimmin otteen onilmaissut E.N. Setälä kouluissa kuluneen Suomen kielen oppikirjansa alussa: "Kun tahdot toiselle ilmoittaa, mitä ajattelet, niin sinä tavallisesti s a n o t eli v i r k a t sen hänelle. Sinä lausut erinäisiä ääniä, jotka toinen kuulee ja ymmärtää, s.o. sinä p u h u t ja toinen y m m ä r t ä ä. Samoin tekevät veljesi, sisaresi, toverisi, kun he tahtovat sinulle ilmoittaa, mitä ajattelevat."

Sanomalehti on se kenttä, jolla päivittäin kohtaavat esimerkiksi Suomen hallitusmuodon 2 §:n mainitsevat veljet, sisaret ja toverit: kansa, puolueet, eduskunta, presidentti, valtioneuvosto... Tässä vuorovaikutuskentässä ratkaistaan arvosokeus ja arvonäkö:"Kuinka suuressa määrin peilisalien hallitsijat saavat unohtaa todellisuuden koko olemuksen". Käytännössä journalistinen ratkaisu muodostuu siitä, mitä ryhmiä journalismin sosiaalisessa tilassa muodostuu, ketkä ja mitkä ryhmät siellä voivat s a n o a eli v i r k k a a ja keille, miten yksitai monisuuntaista kommunikaatio on, miten vahvat kommunikatiiviset positiot eri osapuolilla on, missä määrin yhteiskunnallisia eri osapuolien diskurssit voivat olla jne.

On kovin yksinkertaista ajatella Niiniluodon tapaan, että "objektiivisuuteen pyrkivä hyvä journalisti" se siellä sanomalehdessä kertoo puoluekokouksesta sitä tai tätä. Sikäli kuin puolueet puoluekokouksissaan asettuvat "uusiin suhteisiin joihinkin muihin yhteiskunnallisiin organisaatioihin nähden" (Niiniluoto, 69), niin uusiin suhteisiin asettumisen reaalin todellisuus on usein sanomalehti, jonka kautta suhteet vasta ovat olemassa. Jokainen puolueen ja äänestäjien välisen suhteen (millainen se sitten onkin) olennainen aines on Helsingin Sanomat. Tässä mielessä journalismi on yhteiskunnallista todellisuutta eikä vain

esitä sitä, Niiniluodon ironiasta huolimatta. "Puoluekokouksen päätökset voivat objektiivisesti saada aikaan monia välitömiä poliittisia, moraalisia, juridisia ja taloudellisia seurauksia, joita kukaan osanottaja tai tarkkailija ei tule tiedostaneeksi" (Niiniluoto) - mutta useimmin vasta sitten, kun journalismissa ja joukkotiedotuksessa on tuotettu se yhteiskunnallisten yhteyksien kokonaisverkko, jossa kaikki ovat mukana tavalla tai toisella.

Journalismin todellinen situaatio on "kertomista" kompleksisempi, eikä sen käsittämässä ole enää apua sosiaalisten faktojen metodologiasta: että niitä on ja "niistä ja niiden yhteyksistä voi esittää objektiivisesti tosia tai epätosia väitteitä".

5. "Turhuuksien turhuus", sanoi Saarnaja, "kaikki on turhuutta!... Sillä ei jää viisaasta niinkuin ei tyhmästäkään, ikuis-ta muistoa, kun kerran tulevina päivinä kaikki unhotetaan; ja eikö kuole viisas niinkuin tyhmäkin." Niinpä niin, huokasi K. Pietilä - mutta jokin maksoi Saarnajallekin vaivan sanansa s a a r n a t a.

Kauko Pietilä